

Eski Anadolu Türkçesi Eserlerinde Aruz Vezninin a/e Ünlülerinin Yazımına Etkisi¹

Mustafa ARGUNŞAH² & Semiha Merve KOCAOĞLU³

Öz: Arap alfabesi Türkler tarafından geniş bir alanda kullanılmış ve tam olmasa da bir imla geleneği oluşturulmaya çalışılmıştır. Zaman zaman bu alfabenin Türkçenin yapısına uygun olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalardan biri de Arap alfabesiyle yazılmış manzum metinlerde kullanılan aruz vezninin Türkçe kelimelere nasıl uyarlanacağı konusundadır. Aruz vezninin şiirlere uygulanması sırasında şairler tarafından bazı düzeltmeler yapılmıştır. Bu düzeltmeler kelimelerin kök ve ek ünlülerinin gösterimlerini etkilemiştir. Bu etkilenme en çok /a/ ve /e/ ünlülerinde görülmektedir. Bu ünlülerin imlası kalıplaşmış imlalarından farklı bir görünüm sergilemektedir. Özellikle /e/ ünlüsü med ve çeker üstünlü gösterimleriyle kalıp imlanın dışına çıkmaktadır. Bu çalışmada, aruz vezninin Eski Anadolu Türkçesinin imlasını nasıl çeşitlendirdiğini tespit etmek amacıyla bu dönemde yazılmış harekeli manzum metinler üzerinden kök ve ek ünlülerinin vezin-imla ilişkisine bağlı gösterimleri incelenmiştir. Malzeme için Eski Anadolu Türkçesinden seçilmiş müellif hattı veya telif dönemine yakın yıllarda istinsah edilmiş eserler taranmıştır. Makalenin hacmini artırmamak için yalnız a/e ünlülerinin yazımında aruz vezninin imlaya etkisi üzerinde durulmuştur. Çalışmada a/e ünlülerinin yazımı başlıklandırılmış, bu yazımların vezinle ilişkisi örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması için bazı örnekler beyit görseli ve vezniyle birlikte verilmiştir. Her ele alınan konu farklı eserlerden birer örnekle desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap alfabesi, Eski Anadolu Türkçesi, imla, aruz vezni

The Effect of the Arud Meter on the Orthography of a/e Vowels in Old Anatolian Turkish Texts

Abstract: The Arabic letters were used by the Turks in a wide area and, although not entirely accomplished, an attempt was made to establish a spelling tradition. Whether this alphabet is suitable for the structure of Turkish or not has occasionally been a matter of discussion. One of these discussions is about the adaptation of the arud meter used in the verses written in the Arabic letters to Turkish words. Some corrections were conducted by poets themselves when applying the arud meter to their poems. These corrections affected the notations of vowels in the roots and affixes of the words. This effect is mostly observable in /a/ and /e/ vowels. The orthography of these vowels exhibits a different appearance from their fixed orthographies. Especially the vowel /e/ deviates from the fixed orthography with its diacritic representations for med and çekme (methods used for lengthening the syllable duration). In this study, to determine how the arud meter varied the orthography of Old Anatolian Turkish, the representations of vowels in the roots and affixes according to the meter-orthography relationship were examined

¹ Bu çalışma Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH danışmanlığında hazırlanmakta olan “Eski Anadolu Türkçesinin İmlası” adlı doktora tezinin malzemesinden üretilmiştir.

² Prof. Dr. Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-posta: mustafargunsah@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4439-1341

³ Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, E-posta: mkocaoglutde2@gmail.com ORCID: 0000-0001-8929-0347

through diacritical verse texts written in this period. As for the material, the manuscripts selected from Old Anatolian Turkish and written by the author or copied in the years close to the copyright period are examined. In order not to increase the volume of the article, only the effect of arud meter on the orthography of a/e vowels is elaborated. In the study, the orthography of a/e vowels is discussed under relevant titles, and the relationship between their orthography and the meter is tried to be explained by providing samples. Some samples are given with a visual of the couplet and its meter for a better understanding of the topic. Each topic is supported with an example from different works.

Key Words: Arabic letters, Old Anatolian Turkish, orthography, arud meter

Giriş

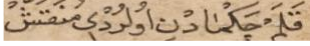
Aruz vezni, Arap edebiyatında ortaya çıkmış, oradan önce Fars, ardından Türk edebiyatına geçmiştir. Böylelikle Türk şiirinde 11. yüzyıldan itibaren hece vezninin yanında aruz vezni de kullanılmaya başlanmıştır. Arapçanın yapısına uygun olarak gelişen bu vezin, hecelerin açık ve kapalı olma durumuna göre kısalık-uzunluk hesabına dayanmaktadır.

Dilçin, Anadolu sahasında ilk Türkçe eserlerin yazıldığı 13. ve 14. yüzyılları Türk dili ile aruz vezninin birbiri üzerinde egemen olma savaşının sürdüğü dönem olarak görmektedir. Yazar, dil ile vezni birbirine kaynaştırabilmenin güçlü bir şairlik yeteneği gerektirdiğini, bunun yanında dilin yapısıyla veznin birbirine uyumlu olmasının zorunlu olduğunu belirtmiştir (Dilçin, 2016, s. 164-165). Köksal, Eski Anadolu Türkçesi döneminde müellif ve müstensihlerin aruzu kullanmayı bildiklerini, buna rağmen sıklıkla aruz kusurlarının görüldüğünü, ancak bu durumun aruzun uygulanma sorunundan kaynaklandığını ifade etmiş; bu durumun 15. yüzyıl metinlerinde düzene girmeye başladığını belirtmiştir (Köksal, 2009, s. 65).

Arap alfabesinin Türk şiirinde vezne nasıl uygulanacağı, Türkçenin kısa ünlülerinin aruz veznine nasıl uydurulacağı her zaman tartışma konusu olmuş; kimi zaman şairler tarafından bu uyumsuzluklardan şikâyet edilirken kimi zaman imlada bazı düzeltmeler yapılarak ve uygun kalıplar seçilerek Türk dili aruz veznine uygun duruma getirilmiştir. Tespitlerimize göre, 13-15. yüzyıllarda yazılan eserlerde en yaygın olarak *fâilâtün / fâilâtün / fâilün ve mefâilün / mefâilün / feülün* kalıpları kullanmıştır. Dönem şairleri hece vezniyle aruz arasında bir ilişki kurmuş, on birli hece vezninin 4+4+3 duraklı biçiminin ahengini veren ve Türkçeye daha uygun olan bu kalıpları tercih etmiştir (Dilçin, 2016, s. 167).

Taş, Arap ve Fars edebiyatlarında olduğu gibi aruzun Türkçede nasıl kullanılacağı hakkında bilgi veren bir kitap olmadığı için bu veznin kullanımının şairlere kaldığını; şairlerin ise yabancı bir şiir ölçüsünü kullanırken güçlüklerle karşılaştıklarını, bu yüzden de kendilerince uzatma ve kısaltmalarla Türkçeyi bu vezne uydurmaya çalıştıklarını belirtmiştir (Taş, 2008, s. 151).

Türkçe kelimelerdeki açık hecelerin daima kısa ünlü taşıması sebebiyle Türkçe şiirlerin aruz veznine uygunluğu tartışma konusu olmuştur. Arap harfleriyle yazılmış harekeli manzum eserlerde ve mensur eserlerin manzum bölümlerindeki kök ve ek ünlülerinin gösterim şekillerinde aruz veznine bağlı bir artış görülmektedir. Bu durum, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinin imla çeşitliliğinin artmasını doğrudan etkileyen sebeplerden biridir. Metin içinde aynı kelime kısa ve uzun heceye denk geldiğinde farklı gösterimlere bürünmektedir. Farklı gösterimler en fazla /a/ ve /e/ ünlülerinde görülmektedir. Özellikle /e/ ünlüsü med ve çeker üstünlü gösterimleriyle kalıp imlanın dışına sıklıkla çıkmıştır. Böylelikle manzum metinlerde bir kelimenin standart olarak nasıl yazıldığını söylemek mümkün değildir. Manzum metinlerin açık/kapalı heceye denk gelen bölümlerindeki gösterimler eserler arasında büyük ölçüde ortaktır. Ancak nadir olarak kapalı hecede üstün (بُورَادَ bu-ra-da TE:21b/2, düşer sehme/ burada fıkır / ile vehm / *mefâîlün / mefâîlün / feûlün*), نَدْرُ ne-dür NT:120a/3, ol ağulu/ nesneler ne/dür dëyeyüm/ anlağıl / *fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün*) ya da açık hecede harf + hareke (وَأَرْبُ va-rup FN:113a/9, va-rup dergâ/hına yüz sür/gi-l evvel / *mefâîlün / mefâîlün / feûlün*), اَنَیْه a-naya MN:77a/5, ataya a/naya benzer/bu oğlan / *mefâîlün / mefâîlün / feûlün*) kullanımları görülmektedir. Bu durumda Eski Anadolu Türkçesinin imla çeşitliliği değerlendirilirken manzum metinlerin imlayı nasıl şekillendirdiği göz ardı edilmemelidir.

Taradığımız manzum metinlerde aruz vezni gereğince açık hecelerde harekeler kullanılmıştır. Kapalı heceye denk gelen bölümlerde uzun hece izlenimi vermek için harf + hareke, med ve çeker üstün gibi özel işaretlemeler kullanılarak uzunluk oluşturulmuştur. Mesela, *Hüsrev ü Şirin*'de çek- fiil köküne eklenen -*medin* zarf-fiil ekinin ilk hecesindeki /e/ sesi üstün (fetha) yerine elif+çeker üstün ile yazılmış, elif dolayısıyla /e/ ünlüsünün uzun okunacağı vurgulanarak kapalı hece işaretlenmek istenmiştir: çek-me-din (HŞ:21a/5) *çalem çekme /din olurdı / münakkaş (mefâîlün / mefâîlün / feûlün)*.

Bunun başka örnekleri *Ahmed-i Rıdvan Divanı*'ndaki örnekler üzerinden Çeltik tarafından da ortaya konulmuştur. Araştırmacı, kapalı hecelerde harf + hareke kullanılan kelimelerin çeviri yazıda nasıl gösterileceği üzerinde dururken *أسيرگامز esirgemez* kelimesini örnek vererek “*esirgâmez*” *Esirgemez* beni bir dem *halîlüm (mefâîlün / mefâîlün / feûlün)* şekliyle uzun olacak şekilde yazıldığını belirtmektedir. (Çeltik, 2008, s.151). Çeltik, benzer kelimeleri çeviri yazıda gösterirken eski metinlerdeki gibi uzun ünlülerle yazılmasının doğru olmayacağını düşünmüş, uzun ünlüleri altı çizili olarak (*esirgemez*) göstermiştir (Çeltik, 2008, s.156).

Köksal çalışmasında vezin gereği uzun okunması gereken ve elif ile gösterilen /e/ ünlüsünü /ë/ veya /ê/ biçiminde (*dilërem, në, yücë*) (*Odur her në ki var pinhân u zâhir*) göstermeyi teklif

etmiştir (Köksal, 2009, s.68). Banarlı ise Divan şiirinden verdiği örneklerde kapalı heceye denk gelen /a/, /ı/, /u/ ünlülerinin altını çizerek göstermiştir: *çü gördi Ya/zıcıoğlu/ ki sensin 'ā/şık u ma'şūk (fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün)* (Banarlı, 1983, s. 488).

Çalışmamızda vezin gereği gösterimlere bağlı koyu ya da italik gösterilerek vezne uyduğunu belirtmek daha doğru olacağı için kapalı heceler koyu (**a**-dın), açık heceler koyu ve italik (**a**-dın) olarak gösterilecektir.

Eski Anadolu Türkçesinde birincil ve dolaylı ünlü uzunluklarının vezinle ilişkisi üzerine çalışan Kara, usta şairlerin şiirlerinde bile kapalı hece yerine açık hece bulunmasının her zaman kusur olmayacağını, bazı heceler o zamanlarda uzun olduğu ve bunun şairlerce bilindiği için de özellikle Türkçe kelimeleri seçtiklerini belirtmiştir (Kara, 2007, s. 168).

Bazı araştırmacılar vezin-imla ilişkisine bağlı olarak uzun hece gereken yerlerde tarih boyunca varlığı bilinen birincil uzun ünlü almış kelimelerin bilinçli olarak kullanıldığını düşünmektedir. Türkçe kelimelerde med üzerine çalışan Kaplan, med kullanılan bazı kelimelerin uzun ünlülü kelimeler listesinde yer almadığını, ancak uzun ünlü almış veya medli okumaya uygun benzer ses ve yapıya sahip olan kelimelerin uzun ünlü almış gibi değerlendirilip medli kullanıldıklarını belirtmektedir (2011, s.645). Taranan eserlerde kapalı heceye denk gelen bölümlerde uzun ünlülü olduğu bilinen (أَجَّ **aç** (ol-) MU:67a/17, أَدِنُّ **a**-dın MU:58b/13, أَشَى **a**-şı NT:10a/5, أَغُولُ **a**-ğulu NT:120a/12) kelimeleri sıklıkla kullanılmıştır.

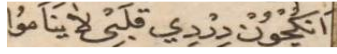
Korkmaz, ünlü uzunluklarını göstermek için Köktürk imla sisteminde görülen ünlülerin yazılıp yazılmaması yöntemi ile Uygur imla sisteminde görülen uzun ünlülerin çift gösterilmesi örneklerine benzer biçimde Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde hareke sisteminin harf ile kullanılmasıyla bu geleneğin devam ettirildiğini belirtmektedir (Korkmaz, 2017, s. 446). Benzer şekilde Tekin, Kâşgarlı Mahmud'un sözlüğünde Arap imla sistemini uyguladığını, kısa veya normal uzunluktaki ünlüleri harekelerle, uzun ünlüleri ise hurûf-ı med denilen uzatma harfleri elif, vav ve ye (ى, و, ؤ) ile gösterdiğini belirtmektedir. Ayrıca kök hecede ön sesteki uzun /a/ ünlüsünün yan yana iki elif || ile yazılmış olduğunu söylemektedir (Tekin, 1997, s. 77). Tekin'in verdiği bilgilerden yola çıkarak *Dîvânu Lugâti't-Türk*'teki örnekleri incelediğimizde أَجَّ **aç** (52/8), أَتَّ **at** (52/6), أَدَّ **ad** (52/9), أَشَّ **aş** (53/3), أَزَّ **az** (53/1), أَؤَّ **av** (53/7) kelimelerinde çift elif + üstün gösterimleri medli elif ya da medli elif + üstün görevinde kullanılmıştır. Bu çalışma için taradığımız eserlerde /a/ ünlüsünün iki elifle gösterildiği örnek tespit edilememiştir. Ancak Korkmaz, *Mantıku't-Tayr*, *Hurşid-nâme* ve *Dîvân-ı Hidâyet* adlı eserlerde أَؤَّ **ay** kelimesinin gösteriminde çift elif + med kullanıldığını bildirmektedir (Korkmaz, 2017, s. 449).

Erdem, manzum metinlerde imale gerektiren açık hecelerde kullanılan medlerin bizi uzun ünlü almış kelimelere götüreceğini ve imaleyi sadece bir vezin unsuru olarak görmek yerine Türkçe kelimeler için fonetik bir ipucu olarak görmenin daha yerinde olacağını; Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinin kiminde, özellikle müstensihler eliyle bozulmamış ve standartlaştırılmamış metinlerdeki imlanın birincil uzun ünlüleri gösteren özelliklere sahip olduğunu belirtmiştir (Erdem, 2008, s. 263). Köksal, bu sebeple müellif nüshası veya müellifin yaşadığı döneme yakın yıllarda istinsah edilmiş ve harekeli nüshaların dönemin dil ve imla özelliklerini doğru ve sağlam yansıtacağı için değerli olduğunu söylemiştir (Köksal, 2012, s.187). Verilerin daha güvenilir olması için bu çalışmada müellif hattı veya yazıldığı yüzyılda istinsah edilmiş eserler taranmıştır. Ayrıca bazı manzum eserler de müstensihler tarafından vezni bozma kaygısıyla imla değişikliği yapılmadan, aslına sadık kalınarak istinsah edilmiştir.

Tarlan, Ahmedî ve Şeyhî gibi yazarların aruz veznine hâkim oldukları için divanlarında imale, yani kısa heceyi uzun okumayı gerektiren yerlerde mutlaka harf kullandıklarını belirtmektedir (Tarlan, 1995, s. 291-231). Taradığımız Şeyhî ve Ahmedî'ye ait manzum eserlerde Türkçe kelimelerin büyük ölçüde kapalı-açık hecelerin durumu gözetilerek yazıldığı tespit edilmiştir. Şeyhî kapalı hecelerde daha çok çeker üstün / çeker esre + harf kullanırken Ahmedî'nin medli kullanımları dikkat çekmektedir. Ahmedî'nin *Tervîhü'l-Ervâh* adlı eseri, aruz veznine göre kapalı hecelerdeki ünlülerin gösterilme şeklinin çeşitliliği yönüyle Eski Anadolu Türkçesinin imlasını iyi yansıtan eserlerden biridir. Diğer eserlerden farklı olarak kapalı hecede /o/ ünlüsünün ön seste gösterimi için medli elif + vav *أُ*, /e/ ünlüsünün kelime içinde gösterimi için medli elif; ek ünlülerinde çokluk 2. kişi istek eki -**AlAr** (أَلْر), teklik 3. kişi geniş zaman eki -**Ar** (آر), teklik 3. kişi şart eki -**sA** (سَا), çokluk eki +**lAr** (لَار), çokluk 3. kişi iyelik eki +**lArI** (لَارِي) ve bulunma durum eki +**dA** (دَا) medli elif ve medli elif + üstün ile yazılmıştır.

Dönemin önemli şairlerinden Şeyhî, *Hüsrev ü Şirin*'de kelimeleri aruza uygun hâle getirebilmek için imlasına birçok müdahalede bulunmuştur. Eserde kapalı hecelerde çeker üstün ve çeker esre gibi hareke kullanımları yanında yaygın olarak *uyur-iken* biçiminde yazılan kelime şu örnekte ek-fiil düşürülerek uyurken (HŞ:7b/10) (*u-yurken göz / mefâilün*) biçiminde yazılmıştır. Eğer *uyur-iken* yazılmış olsa idi vezni bozulacaktı. Aynı sayfada *ya-nar-iken* (HŞ:7b/13) kelimesinde vezin gereği (*mefâilün*) ek-fiil harf + hareke ile gösterilmiş, ilk hecedeki ünlü yazılmazken ikinci ve üçüncü hecelerdeki ünlüler yazılarak kapalı hece oluşturulmuş, kelimenin *yana:r-i:ken* biçiminde okunması sağlanmıştır.

Aşağıda görseliyle verilen beyit örneğinde *anuy-içün dër-idi* yazıldığında hece fazlalığı olacağı için ünlüler düşürülerek *anuy'çün dërdi* biçiminde (HŞ:7b/10) yazılarak “*mefâilün / mefâilün / feûlün*” veznine uydurulmuştur:

anuy'çün dër / di kalbî lâ / yenāmū (HŞ: 7b/10)

Yöntem

Bu çalışmada Eski Anadolu Türkçesinden seçilmiş müellif hattı veya telif dönemine yakın yıllarda istinsah edilmiş eserler taranmış; hacmi artırmamak için yalnız a/e ünlülerinin yazımında aruz vezninin imlaya etkisi üzerinde durulmuştur. Çalışmada a/e ünlülerinin yazımı başlıklandırılmış, bu yazımların vezinle ilişkisi örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması için örnekler beyit görseli ve vezniyle birlikte verilmiştir. Her ele alınan konu farklı eserlerden birer örnekle desteklenmiştir.

1. /a/ Ünlüsünün Yazımında Aruz Vezninin İmlaya Etkisi

/a/ ünlüsü ön seste açık hecelerde vezin gereği elif + üstün ile, kapalı hecelerde ise medli elif ve medli elif + üstün ile gösterilmiştir. Bunun yanında kelime sonunda /a/ ünlüsünün gösteriminde çok az örnekte ön seste elif+ üstün, kelime sonlarında he + üstün (è) gösterimleri görülmektedir. Nadir olarak açık hecelerde harf + hareke ya da kapalı hecelerde yalnız hareke ile gösterilen örnekler bulunmaktadır.

1.1. Uzun /a/ ünlüsünün elif + üstün (ı) ile gösterilmesi

/a/ ünlüsü kelime içinde kapalı heceye denk gelen bölümlerde elif + üstün ile gösterilmiştir. Açık heceye denk geldiği durumlarda (ba-şî MU:59a/6, va-rur MU:59b/5 örneklerinde görüldüğü gibi) yalnızca hareke ile gösterilmiştir.

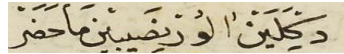
Ön seste kapalı heceye denk gelen bölümde medli elif, med+ üstünlü ile gösterilen /a/ ünlüsü bazı örneklerde elif + üstün ile gösterilmiştir: a-ñun-ıla MN:7b/4, a-ña NT:78b/14.

Farklı metinlerden alınan aşağıdaki örneklerde kelime ortasında kapalı heceleri göstermek için /a/ ünlüsünün elif + üstünle gösterimleri verilmiştir: ba-ş (oldı) KD: 109a/3, ba-çalum TE:36b/4, da-hı MU:1b/10, şa-rusı KD:14a/4, ta-şa KD: 109b/6, şa-ğılduğı NT:49a/5, ka-tıban NT:49a/9, ta-şî HŞ:62b/6, ya-şad KD:251b/9, ya-zan MU:223a/14, va-riken NT: 9b/4, va-rın KK:2a/7 (manzum bölümde), va-rına MU:52b/13, va-rısa TE: 36b/10.

Elif + üstün gösterimleri kelime ortasında ve kelime sonunda vezin gereği kapalı heceye denk gelen bölümlerde kullanılmıştır: أَنَا an-a MA:46b/10, أَرَأَيْتَهُ a-ra-sında KD:230b/13, الْمَائِكُ el-ma-nuḡ NT:24b/5, قَرَأَهُ ḡa-ra-da KD:15b/1, فَجَالَزُ ḡo-ca-lar TE: 37b/2, فُوجَالِقُ ḡo-ca-lık MU:6b/8.

1.2. Uzun /a/ ünlüsünün elif + çeker üstün (ٲ) ile gösterilmesi

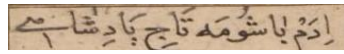
Kelime başında vezin gereği kapalı heceye denk geldiğinde elif + çeker üstün ile gösterimler de görülmektedir. Bu gösterim yaygın değildir. Bazı örnekleri şunlardır: اَدِي a-dı MN:47a/4, اَلْوُر a-lur KK:2a/10 (manzum bölümde), اَنَايَه a-naya MN:77a/5.

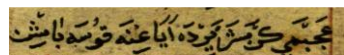
 dīḡleyen a/lur naṡḡbin/ mā-ḡazar (KK:2a/10) (*fāilātūn / fāilātūn / fāilūn*)

Kelime içinde /a/ ünlüsünün gösteriminde kapalı heceye denk gelen bölümlerde yaygın olarak üstünlü elif (ٲ) tercih edilmiştir. *Hüsrev ü Şirin* ve *Firkat-nâme*’de diğer eserlerden farklı olarak kapalı hecelerde medli elif yerine elif+çeker üstün kullanımı görülmektedir. Kelime içinde açık heceye denk gelmesi durumunda manzum eserlerde yaygın olarak harf + hareke ile gösterilen /a/ ünlüsü yalnızca hareke ile gösterilmiştir. Örnek verecek olursak, aynı eserde يَشُم ya-ṡum KD:59a/15 kelimesinde /a/ ünlüsü açık hecede yalnız hareke ile gösterilirken يَاشِلَا ya-ṡıla KD:221b/3 kelimesinde kapalı hecede harf + hareke ile gösterilmiştir. Benzer şekilde *katı* kelimesi kapalı hecede قَاتِي ḡa-tı TE:371b/9 örneğinde medli elif + üstün ile gösterilirken açık hecede قَاتِي ḡa-tı MU:69b/15 örneğinde görüldüğü gibi yalnız üstün kullanılmıştır.

Kapalı heceye denk gelen hecelerde medli elif ve medli üstünlü elif gösterimlerinin yanında iki eserde elif + çeker üstünlü gösterimleri bulunmaktadır: بَاشُن ba-ṡun MN: 46b/12, بَاشُومَه ba-ṡuma HŞ:142a/1, سَاكَه sa-ḡa FN:5a/8, طَاشَه ṡa-ṡa FN:95a/5, يَارِينَه ya-rın FN:84a/9, يَازِلْسَه ya-zılsa HŞ:71b/4.

Aşağıdaki görseliyle verilen beyit örneğinde ba-ṡu-ma ba-ṡın, ḡo-sa örneklerinde a/ ünlüsünün kapalı heceye denk gelen bölümde elif + çeker üstün ile, açık hecelerde he + üstün ile gösterildiği görülmektedir.

 edem ba-ṡu/ma tāc-ı pā/di-ṡāhı (HŞ:142a/1) (*mefâilūn / mefâilūn / feûlūn*)

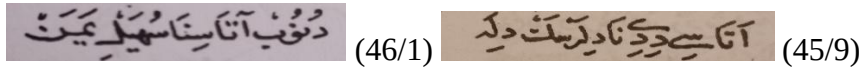
 ‘āceb mi ger/ beṡer yērde/ ayaḡına/ ḡo-sa ba-ṡın (MN:45b/11) (*mefâilūn / mefâilūn / mefâilūn*)

Aşağıdaki örneklerde kelime ortasında ve kelime sonunda vezin gereği kapalı heceye denk gelen bölümde iki eserde elif + çeker üstün kullanılmıştır: *أَلَسَيْنَه* a-na-sina MN: 75a/13, *أَرَا* a-ra MN:263a/2, *يُوايَه* yu-va-ya HŞ:60a/10. *أَدِنْ* a-dın MU:58b/13, *أَدِنْ* a-dın MU:58b/13.

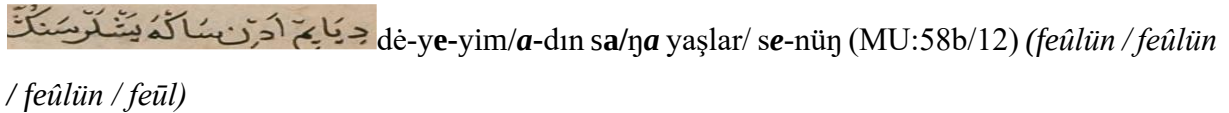
1.3. Uzun /a/ ünlüsünün medli elif (İ) ile gösterilmesi

/a/ ünlüsü kelime başında kapalı heceye denk gelen yerlerde medli elif ya da medli elif + üstün ile, açık heceye denk gelen yerlerde ise elif + üstün, he + üstün ve üstün ile gösterilmektedir. Ancak çok az örnekte açık hece olmasına rağmen harf + hareke ya da kapalı hece olmasına rağmen harfsiz, yalnızca hareke ile gösterilen kullanımlar görülmektedir. Kapalı ve açık hecedeki durumuna göre Bedri Dilşad'ın *Murad-nâmesi*'nde kapalı heceye denk gelen ön sesteki /a/ ünlüsü için *أَدِنْ* a-dın MU:58b/13, *أَكَه* a-ğa MU:58b/12 örneklerinde görüldüğü gibi medli elif + üstün kullanılırken açık heceye denk gelen *أَدِي* a-dı MU: 59a/12, *أَكَا* a-ğa MU:58b/13, *أَچَه* a-ça HŞ:10a/15 örneklerinde elif + üstün kullanılmıştır. *Nazmü't-Teshil*'de *a-ğu* kelimesinin ön ünlüsü kapalı hece olduğunda medli elif + üstün ile (*أَغُولُو* a-ğu-lu NT:120a/12), açık hece olduğunda ise üstünlü elif ile (*أَغُولُو* a-ğu-lu NT: 120a/4) gösterilmiştir.

Benzer kullanım *feûlün* / *feûlün* / *feûlün* / *feûl* vezniyle yazılan *Süheyl ü Nevbahâr*'da da görülmektedir. Kapalı heceye denk geldiğinde *أَتَاسِنَا* a-tasına (46/1) (dönüp a/tasına/ Süheyl-i/ Yemen) örneğinde medli elif ile, açık heceye denk geldiğinde *أَتَاسِي* a-tası (45/9) (a-tası / dèdi ne / dilerseñ / dile) örneğinde üstünlü elif ile gösterilmiştir:

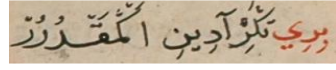

Aşağıda *feûlün* / *feûlün* / *feûlün* / *feûl* vezniyle yazılan *Murad-nâme*'ye ait görseliyle birlikte verilen beyitlerde /a/ ünlüsünün ön ses, kelime ortası ve kelime sonunda kapalı/açık hecedeki durumu daha açık görülecektir:

Yukarıdaki a-dın örneğinde /a/ ünlüsü açık heceye denk geldiğinde elif + üstün ile gösterildiği görülmektedir. Aşağıda verilecek iki örnekte ise a-dın örneğindeki /a/ ünlüsünün medli elif ve medli elif + üstün ile kapalı hecelerdeki kullanımları görülecektir. Bununla birlikte yukarıdaki örnekte geçen “dè-ye-yim” ve “sa-ğa” örneklerine vezin-ımla ilişkisi yönüyle değinmek yerinde olacaktır. Görselde görüldüğü üzere dè-ye-yim (feûlün) örneğinde kapalı heceye denk gelen ek ünlüsü /e/ üstünlü elif ile gösterilmiştir. Diğer örnek sa-ğa da ise (feûlün) kök hecedeki

/a/ ünlüsünün kapalı hecede elif + üstün, ek ünlüsü olan ve açık heceye denk gelen ikinci /a/ ünlüsünün he + üstün ile gösterildiği görülmektedir.

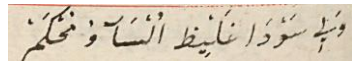
biri Tan/rı **a-dı/nı** anmak/ durur (MU:57b/5) (*feûlün / feûlün / feûlün / feûl*)

Burada verilen mısradaki *a-dını* kelimesinde /a/ ünlüsü *feûlün* tefilesinin kapalı hecesine denk geldiğinde medli elif ile gösterilmektedir. Bununla birlikte Tan-rı örneğinde /ı/ ünlüsü açık heceye denk gelen bölümde esre ile gösterilmiştir. Benzer şekilde ad-ı-nı örneğinde kapalı heceye denk gelen teklik 3. kişi iyelik ekinde /ı/ ünlüsü ye + esre ile gösterilirken açık heceye denk gelen belirtme durumu /ı/ ünlüsünün yalnızca esre ile gösterildiği görülmektedir.

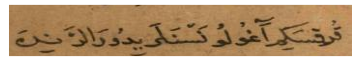
Farklı metinlerden alınan aşağıdaki örneklerde kapalı heceleri göstermek için /a/ ünlüleri medli elifle yazılmıştır: اچله **a-çıla** TE:369b/2, اچنلر **a-çanlar** MU:1b/1, آدینی **a-dını** FN:9a/9, آنی **a-nı** KD:133a/5, ائوك **a-nuñ** TE: 2b/5, آغيزك **a-gızuñ** KD:197b/14, آغو **a-gu** MA: 41b/7, آلور **a-lur** TE: 26b/6, آكول **a-nul** MA:22a/11, آوچون **a-vıçun** CM:66b/1 (manzum bölümde), آيغيدور **a-yağidur** MU:322a/8, آيرن **a-yıran** MA:25b/10.

Aşağıda verilen örneklerde kelime ortasında ve kelime sonunda /a/ ünlüsü kapalı heceye denk gelen bölümlerde yaygın kullanım olan elif + üstün yerine uzunluğu belirtmek için medli elif, medli elif + üstün ile gösterilmektedir. Açık heceye denk gelen bölümlerde ise yalnızca üstün ile gösterilmektedir: آراده **a-ra-da** TE:334a/8, داخی **da-ıı** TE:2b/8, داخی **da-ıı** FN:37b/2, قامو **ka-mu** TE:371b/11, آلسا **ol-sa** TE:334a/1, وآرك **va-ruñ** MN:246a/13.

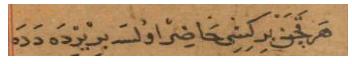
Aşağıdaki örneklerde teklik 3. kişi şart ekinde /a/ ünlüsünün kelime sonunda kapalı ve açık hecedeki görünümü karşılaştırmalı olarak verilmiştir. İlk örnek *mefâilün / mefâilün / feûlün* vezninin kapalı hecesinde medli elif ile, ikinci ve üçüncü örnek *fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün* vezninin açık hecesinde he + üstün ve üstün ile gösterilmiştir:

velī sevdā / ğalīz olsa / vü muhkem (TE:334a/1) (*mefâilün / mefâilün / feûlün*)

ķorksa kim a / ğulu nesne / ler yedüre / ler nede (NT:120a/12) (*fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün*)

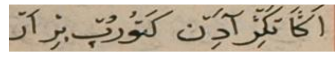

her kaçan bir / ğişi hâzır / olsa bir yer / de dede (NT: 120a/12) (*fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün*)

1.4. Uzun /a/ ünlüsünün medli elif + üstün (İ) ile gösterilmesi

Medli elif gösterimlerinin yanında vezin gereği kapalı heceye denk gelen bölümlerde medli elif + üstün kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır: أَجْ aç (ol-) MU:67a/17, أَدِنْ a-dın MU: 57b/9, أَلَّلْ a-lalar NT:49a/8, أَكَّة a-ğa MU:318b/4, أَنِي a-nı CM:20b/2 (manzum bölümde), أَتَّه a-ta MU:59a/14.

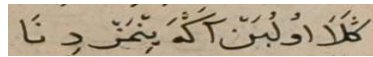
Aşağıda verilen örnekte /a/ ünlüsünün ön seste ve kelime sonunda *feûlün* / *feûlün* / *feûlün* / *feûl* veznin açık ve kapalı hecelerindeki durumu verilmiştir:

aḥa Tan / rı a-dın / götürüp / bir er (MU:57b/9)

Yine bu örnekte *adın* kelimesinin /a/ ünlüsü *feûlün* tefilesinin kapalı hecesinde medli elif + üstün ile gösterilirken aynı beyitte *feûlün* tefilesinin açık hecesine denk gelen **a-ḥa** kelimesinde elif + üstün ile gösterilmiştir. Aynı örnekte **a-ḥa** kelimesindeki yönelme durumu ekinin /a/ ünlüsü kapalı heceye denk geldiği için üstünlü elif ile yazılmıştır. Bu mısra da imla-vezin ilişkisini diğer ünlüler için de değerlendirmek mümkündür. Tan-rı örneğinde açık heceye denk gelen /ı/ ünlüsü esre ile gösterilmiştir. Yine **ge-tü-rüp** kelimesinde ise kapalı heceye denk gelen /ü/ ünlüsünün vav + ötre ile gösterildiği görülmektedir.

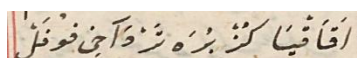
Yukarıda verilen **a-ḥa** (أَكَّة) örneğinde kelimenin ilk /a/ ünlüsü açık hecede üstünlü elif ile gösterilmişti. Aşağıda verilen **a-ḥa** (أَكَّة) örneğinde ise /a/ ünlüsü kapalı hecede medli elif + üstün ile gösterilmektedir.

ge-le ö / lüben **a** / ḥa yenmez / dè-ne (MU:58b/12) (*feûlün* / *feûlün* / *feûlün* / *feûl*)

Yönelme durumu ekinin /a/ ünlüsü (**a-ḥa**) أَكَّة yazımında kapalı hecede üstünlü elif ile gösterilirken **a-ḥa** (أَكَّة) yazımında açık heceye denk geldiğinde he + üstün ile gösterilmektedir. Son mısra da **ge-le** ve **dè-ne** örneklerinde teklik 3. kişi istek eki /e/ ünlüsünün kapalı hecede üstünlü elif ile gösterildiği görülmektedir.

Kelime ortasında vezin gereği kapalı heceye denk gelen medli elif + üstün gösterimlerinin diğer örnekler şunlardır: دَاخِي **da**-hı TE:334a/14, قَاتِي **ka**-tı TE:371b/9, قَات **ka**-tı FN:36b/2, قَاَزُو **ka**-z u ördek TE: 333b/4, وَأَرِيَسَه **va**-rısı TE: 334a/5 يَاغِي **ya**-gı TE:330a/4.

Aḳāḳyā güz / büre ter **da** / hı fūfel (TE:337b/3) (*mefâilün* / *mefâilü* / *feûlün*)

Medli elif + üstün gösteriminden farklı olarak kapalı heceye denk gelen bölümde üstün sağ tarafa değil med üzerinde gösterildiği bir örnek tespit edilmiştir: قَاتِ ka-tı TE: 371b/9

Şu örnekte /a/ ünlüsü kelime sonunda kapalı hecede medli elif+üstün ile gösterilmiştir: اَنْدَا an-da TE:334b/1.

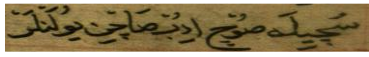
1.5. Uzun /a/ ünlüsünün medli elif + çeker üstün (ٲ) ile gösterilmesi

Şu örnekte kelime sonunda kapalı hecede medli elif+çeker üstün kullanılmıştır: اَرَا a-ra MN:2a/6.

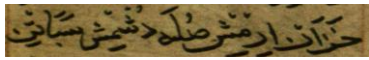
Yukarıda /a/ ünlüsünün vezin gereği kapalı hecedeki durumu gösterilmiştir. Aşağıda vezin gereği açık heceye geldiği durumlarda görünümü birkaç örnekle gösterilecektir.

1.6. Uzun /a/ ünlüsünün he + üstün (ٲ) ile gösterilmesi

Aşağıda verilen örneklerde *mefâîlün* / *mefâîlün* / *feûlün* vezninde kapalı heceye denk gelen bölümlerde /a/ ünlüsü kelime sonunda he+üstün ile gösterilmiştir.

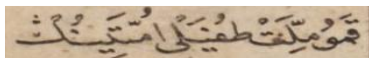
şacı-a şuç / edüp şacın / yolanlar (MN:199a/17)

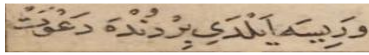
hazān ěrmiş / şola düşmiş / sebātın (MN:199a/17)

1.7. Kısa /a/ ünlüsünün üstün ile (ٲ) gösterilmesi

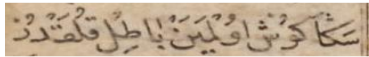
Aşağıdaki örnekler /a/ ünlüsünün kelime ortasında farklı vezinlerde açık hecedeki görünümünü göstermektedir. Açık heceye denk gelen bölümde üstün kullanılmıştır.

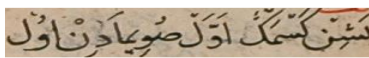
ka-mu millet / tufaylı üm / metinün (HŞ:7a/8) (*mefâîlün* / *mefâîlün* / *feûlün*)

va-rısa ey / ledi bir dün / de da'vet (HŞ:7a/15) (*mefâîlün* / *mefâîlün* / *feûlün*)

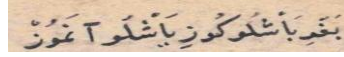

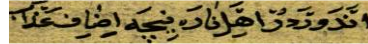
sa-ḥa güş ol / mayan bātıl / kulaḥdur (HŞ:10a/11) (*mefâîlün* / *mefâîlün* / *feûlün*)

ba-şın kes / meg evvel / şu yeme / din ol (MU:58a/9). (*feîlün* / *feîlün* / *feûl*)

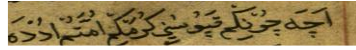
Aşağıda kelime ortasında ve kelime sonunda kapalı hecelerde yaygın olarak elif + üstün ile gösterilen /a/ ünlüsü, açık heceye denk geldiği durumlarda قَارَرَقْ a-ra-muzda KD:59b/16, قَارَرَقْ қа-ra-raқ MU:162a/8, اَنْمُوْزُ an-a-muz MA:49b/11, اَنْدَ an-da MN:13a/13 örneklerinde görüldüğü gibi yalnızca üstün ile gösterilmiştir.

 bağrı başlu / gözi yaşlu / **an**amuz (MA:49b/1) (*fâilâtün / fâilâtün / fâilün*)

 anda vardır / ehl-i nâra / nêçe eşnâ / f-ı 'azâb (MN:13a/3) (*fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün*)

1.8. Kısa /a/ ünlüsünün elif+üstün ile (İ) gösterilmesi

Ön seste /a/ ünlüsü kapalı hecelerde medli elif, medli elif + üstün ve elif + çeker üstün ile gösterilmektedir. Ancak vezin gereği açık heceye gelmesi durumunda elif + üstün ile gösterilmiştir:

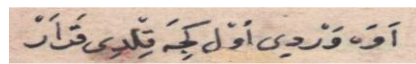
 a-ça çünkü / **ka**pusını / görem kim üm / metüm odda (MN:200b/16) (*fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün*)

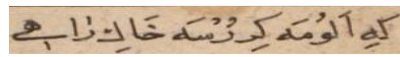
2. /e/ Ünlüsünün Yazımında Aruz Vezninin İmlaya Etkisi

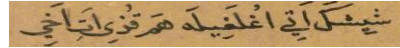
Vezin-imla ilişkisinde /e/ ünlüsü ön seste kapalı heceye denk geldiğinde genel imlasından farklı olarak medli elif, medli üstünlü elif ile gösterilmiştir. Açık heceye denk gelen bölümlerde ise yaygın olarak elif + üstün kullanılmıştır. Kapalı heceye denk gelmesine rağmen elif+üstün ile gösterilen örnekler bulunmaktadır. Genel imla kuralı olarak /e/ ünlüsü kelime ortasında üstün ile gösterilmektedir. Ancak vezin gereği kapalı hece gerektiren durumlarda elif + üstün ile gösterilmiştir.

2.1. İmaleli /e/ ünlüsünün elif + üstün (İ) ile gösterilmesi

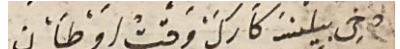
Aşağıdaki örneklerde ön seste /e/ ünlüsü farklı vezinlerde kapalı heceye denk gelmesine rağmen elif + üstün ile gösterilmiştir:

 eve vardı / ol gece kıl / dı karar (46b/5) (*fâilâtün / fâilâtün / fâilün*)

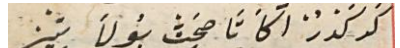
 ki **e**lüme / girürse hâ / k-i rāhī (HŞ:142a/1) (*mefâilün / mefâilün / feülün*)

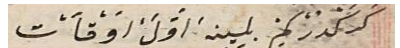
 şişe-k eti / oğla-ğı-la / hem kız e / ti ağı (NT:68b/11) (*fâilâtün* / *fâilâtün* / *fâilün*)

Dönem metinlerinde kelime ortasında ve sonunda uzun /e/ ünlüsü genellikle elif + üstünle gösterilmektedir. Aşağıdaki örneklerde “*gerek*” kelimesi üzerinden /e/ ünlüsünün kapalı/açık heceye denk gelen kullanımı *mefâilün* / *mefâilün* / *feülün* vezninde beyit ve görsel üzerinden verilmiştir:

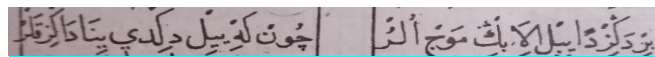
 dahı bilin / se ge-rek vak / tu evtân (TE:50a/4)

Yukarıdaki örnekte “*gerek*” kelimesinin ilk /e/ ünlüsü kelime ortasında kapalı hecede elif + üstün ile gösterilmiştir. Aynı metinden alınan aşağıdaki örneklerde ise açık hecede yalnız üstün ile gösterilmektedir:

 ge-rekdür a / ға tā şıḥḥat / bula tîz (TE:48a/6)

 ge-rekdür kim / biline ev /ve-l evkât (TE:50a/2)

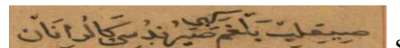
Bu kullanımın benzerine *Garip-nâme*'de دَاڭِر de-ḡiz 25b/13 örneğinde rastlanmaktadır. Aşağıdaki beyitte “*de-ḡiz*” kelimesindeki /e/ ünlüsünün *fâilâtün* / *fâilâtün* / *fâilün* vezninde kapalı ve açık hecelerdeki görünümü verilmiştir. Kelimenin ilk hecesi birinci mısradaki açık heceye denk geldiği için üstünle gösterilirken ikinci mısradaki kapalı heceye denk geldiğinde elif + üstün ile gösterilmiştir:

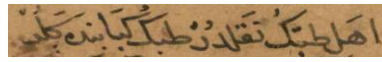

Bir deḡizden / yel-ile biḡ / mevc olur / çünki yel diḡ / di yine de / ḡiz ҡalur (25b/13)

İncelediğimiz eserlerdeki diğer örnekler şu şekildedir: بَاڭِر be-ḡiz KD: 59a/16, بَاڭِر be-nüm+ile MA:27a/1, دَاڭِر de-linür TE: 343a/2, دَاڭِر de-lü KD:104b/13, دَاڭِر de-gin TE:359a/15, دَاڭِر de-gül mi KD:163a/1, گَاڭِر ge-le MU:70a/3, ڭَاڭِر ge-lür NT:91b/8, گَاڭِر ge-türdüm NT:4b/10, گَاڭِر ge-rek TE:50a/4, سَاڭِر se-nün-içün MA: 27a/9, سَاڭِر se-nün-ile MA: 47a/6.

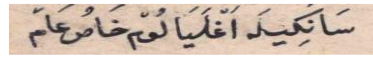
Aşağıda görselleriyle verilen beyit örneklerinde “*gel-*” fiili üzerinden /e/ ünlüsünün kapalı/açık hecedeki kullanımı görülecektir. *Fâilâtün* / *fâilâtün* / *fâilâtün* / *fâilün* vezniyle yazılan eserden alınan ilk örnekte kapalı hecede elif + üstün, ikinci örnekte açık hecede yalnızca üstün kullanılmıştır:

 şıkılıp bal / ڭam gibi şıy / rındusı ge / lür inan (NT:91b/8)

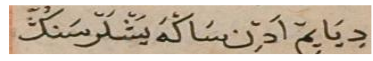

ehl-i ıbbuñ /naqlidür tıb/ buñ kitābın/da gelür (NT:91b/11)

Aşağıda görselleriyle verilen beyit örneklerinde “*sen*” kelimesi üzerinden /e/ ünlüsünün kapalı/açık hecedeki kullanımları görülecektir. /e/ ünlüsü ilk örnekte *fâilâtün* tefilesinin kapalı hecesine denk geldiğinde elif + üstün ile gösterilirken ikinci örnekte *feûl* tefilesinin açık hecesine denk geldiğinde yalnızca üstün ile gösterilmiştir:

se-nü-ñi-le / ağlayalum / hās u ‘ām (MA:47a/6)

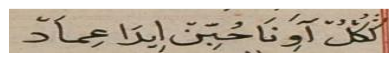
dê-ye-yim / adın sa / ña yaşlar / se-nün (MU:59a/11)

Kelime sonlarında ise /e/ ünlüsü kapalı heceye denk geldiği bölümlerde elif + üstün ile gösterilirken açık heceye denk geldiği durumlarda he + üstün ile gösterilmektedir. Aşağıda uzun heceye denk gelen örnekler verilmiştir: نَا ne NT:8a/7, نَچَا nè-çe TE:38b/11, نَچَا nè-çe FN:120a/2, نَچَا nè-te HŞ:15b/6, يُوچَا yü-ce KD:180b/11, يُوچَا yü-ce MN:36b/1.

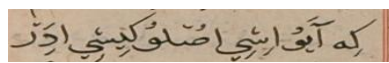
2.2. Uzun /e/ ünlüsünün medli elif + üstün (ٲ) ile gösterilmesi

Uzun /e/ ünlüsünün kelime başında medli elif + üstün ile gösterilen örnekleri taranan eserler içinde yalnızca Bedri Dilşad’ın *Murad-nâme*’sinde ön seste kapalı hecelere denk gelen yerlerde tespit edilmiştir: أَلَمْ e-lüm MU:223b/1, أَوْنَا e-vine MU:125b/12, أَيْو e-yü MU:44a/3.

Aşağıda verilen beyit görselinde /e/ ünlüsü ön seste kapalı heceye denk gelen *feûlün* / *feûlün* / *feûlün* / *feûl* vezninde medli elif + üstün ile gösterilmiştir. Bunun yanında aynı beyitte kapalı hecelerde kelime sonunda elif + üstün gösterimi görülmektedir.

göñül e / vi-ne ħub / bın è-de / ‘imād (MU:125b/12)

ki e-yü / işi uş / lu gişi / éder (MU:44a/3)

2.3. Uzun /e/ ünlüsünün elif + çeker üstün (ٲ) ile gösterilmesi

Birer örnekte /e/ ünlüsü kelime ortası ve sonunda kapalı heceye denk geldiğinde elif + çeker üstün ile gösterilmiştir. Bu gösterim taranan başka eserlerde tespit edilememiştir: نَچَا nè-çe HŞ:67a/13, أَوْزْ لَارِنْ öz-le-rin HŞ:89a/14.

2.4. Uzun /e/ ünlüsünün medli elif + çeker üstün (ٲ) ile gösterilmesi

Tespit edilen bir örnekte /e/ ünlüsü kelime ortasında kapalı heceye denk bölümde medli elif+ çeker üstün ile gösterilmiştir: سُورَالَرْ sü-re-ler MN:198b/4.

2.5. Uzun /e/ ünlüsünün medli elif ile (İ) ile gösterilmesi

Ön seste /e/ ünlü kapalı heceye denk gelen bölümlerde medli elif ile gösterilmiştir. Ergin *Kadı Burhaneddin Divanı*’nda ön seste çoğunlukla vezin gereği ya da keyfi olarak medli elifin kullanıldığını belirtmiştir (Ergin, 2012, s.288). Böylelikle bazı durumlarda vezin gereği dışında harfli kullanımlar ya da harf gerektirdiği hâlde harfsiz gösterimler görülebilmektedir. Bu durum imlanın tam oturmamasına bağlı ikili gösterim örnekleridir. Yapılan inceleme sonucunda /e/ ünlüsünün ön seste medli elif ile gösterimi, vezin gereği kapalı heceye denk gelen bölümlerde tercih edilmiştir. Ancak bu durumun tutarlı olmadığı örnekler de vardır.

Kapalı hecede *el* (organ), *eri-*, *et*, *ev* kelimelerinin medli elif ile gösterimi /a/ ünlüsünün ön seste *al*, *arı*, *at*, *av* kelimelerinin medli elifle gösterimlerine benzetilmesiyle olmuştur. Böylelikle alfabenin imkânları kullanılarak Türkçe kelimeler vezne uydurulmaya çalışılmıştır.

Ön seste açık heceye denk gelen bölümlerde *ev* kelimesi yaygın kullanım şekli olan üstünlü elif ile gösterilmiştir. Örnek olarak *feûlün* / *feûlün* / *feûlün* / *feûl* vezninin kapalı ve açık hecelerinde *اَوَّ* *e-ve* örneğinde açık hecede üstünlü elif, kapalı hecede *اَوَّ* *e-vine* ve *اَوَّ* *e-vinde* örneklerinde medli elif ya da medli elif + üstün ile gösterilmiştir.

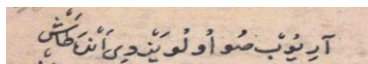
Aşağıda görseliyle verilecek olan iki beyitte *et* kelimesinin *mefâilün* / *mefâilün* / *feûlün* vezninde kapalı ve açık hecedeki görünümü daha açık görülecektir:

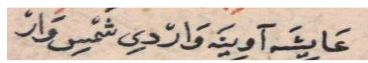
‘ades kerneb / kararı *ge-çi* / *e-ti* hem / şığır *e-ti* / ki olmaz nes / ne *ye* em (TE:48b/8)

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere *et* kelimesinin /e/ ünlüsü kapalı hecede medli elif ile gösterilirken açık hecede elif + üstün ile gösterilmiştir. Farklı eserlerden tespit edilen diğer örnekler aşağıdaki gibidir: *ألومي* *e-lümi* KD:162b/8, *الكا* *e-lüğe* HŞ: 140a/8, *البيّن* *e-leyüben* TE:354a/15, *أريوب* *e-riyüp* MA:45b/1, *آتي* *e-ti* HŞ:81b/2, *أويدر* *e-vidür* CM:194b/12 (manzum bölümünde), *أوينه* *e-vine* MA:22a/2, *أوندا* *e-vinde* MU:206a/10.

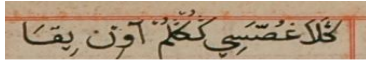
Aşağıdaki örneklerde farklı vezinlerde kapalı heceye denk gelen /a/ ve /e/ ünlüsü uzunluğu belirtmek amacıyla medli elif ile gösterilmiştir:

e-riyüp şu / oluyazdı / anda taş (MA:46b/1) (*fâilâtün* / *fâilâtün* / *fâilün*)

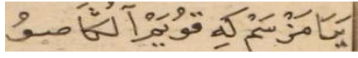

‘*Āyişe e* / vine vardı / şemsi-vār (MA:22a/2) (*fâilâtün* / *fâilâtün* / *fâilün*)

ge-le ğuş / şası göñ / lü-m e-vin / yıka (MU:70b/1) (*feilün / feilün*

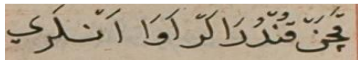
/feilün / feûl)

yaramazsam / ki koyam e / lü-ñe şu (HŞ:140a/8) (*mefâilün /*

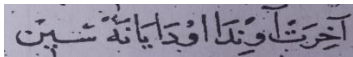
mefâilün / feûlün)

Yukarıda medli elif gösterimi bulunan **ev-e** kelimesinin ön sesteki /e/ ünlüsü medli elif yerine elif + üstün ile gösterildiği örnekler de tespit edilmiştir. Aşağıdaki örnekte kelime sonunda kapalı heceye denk gelen /e/ ünlüsü elif + üstün ile gösterilmeye devam edilmiştir:

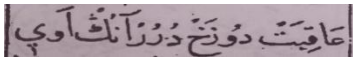

kaçan kon / dura ger / **eve** an/ları (MU:44b/5)

Fâilâtün / fâilâtün / fâilün vezniyle yazılan *Garip-nâme*'de *ev* kelimesi kapalı hecede medli elif ile *اَوْنَا* **e**-vinde (27a/2), açık hecede üstünlü elif ile *اَوِي* **e**-vi (29b/4) şekliyle kullanıldığı görülmektedir.

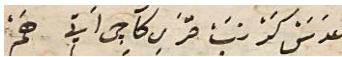
âhîret **e** / vinde oda / **yanasın** (27a/2)

âkîbet dū / zağ durur **a** / nuş **e**-vi (29b/4)

Bununla birlikte Akalın, Ahmedî'ye ait *Çarh-nâme*'de *اَلْنَدَه* **e**-linde (30/102) ve *Tervîhü'l-Ervâh*'ın başka bir nüshasında *اَرُكِي* **e**-rûgi (176/3) örneğinde kapalı hecelerde /e/ ünlüsünün medli elif ile gösterildiğini belirtmiştir (Akalın, 1994, s.14). Eski Anadolu Türkçesi döneminin manzum yazılmış başka eserlerinde medli elif ile gösterilmiş benzer kullanımların olması tesadüfün dışında kapalı hecelerde böyle bir imla özelliğinin kalıplaşmış olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

Tervîhü'l-Ervâh'ta /e/ ünlüsünün kelime ortasında bir örnekte medli elif ile gösterildiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra ek ünlüsünde de bir yerde medli elifle gösterilmiş örnek bulunmaktadır. Tek bir örnekle bile olsa dönem içinde kapalı hecede /e/ ünlüsünün gösterimi çeşitlendirilmiştir: *كَأَيِّ* **ge**-çi TE:48b/8, *اِيچَارِيَسَه* iç-**e**-rise TE:366a/7.

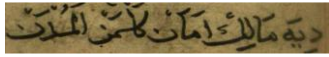
ades kerneb / karı **ge**-çi / **e**-ti hem (TE:48b/8) (*mefâilün / mefâilün*

/feûlün)

2.6. Uzun e ünlüsünün he (ه) ile gösterilmesi

Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinde vezin-imla ilişkisinin bir kural olarak yer aldığını söylemek imkânsızdır. Sık sık bu kurala uymayan kullanımlarla da karşılaşmak mümkündür.

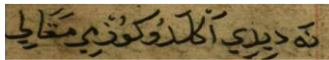
Bunlardan birisi de kapalı heceye denk gelen bölümlerde elif + üstün yerine he + üstün gösterimidir: ديه dè-ne MN:199:6, نيه nè-ce NT:48b/5, يوجه MN:82a/6, HŞ:26b/9.

dè-ye mālīk / amān gelmez / e-lümden. (MN:199:6) (*mefâilün / mefâilün / feûlün*)

2.7. Kısa e ünlüsünün he (ه) ve üstün (ُ) ile gösterilmesi

Taranan eserlerde vezin gereği açık heceye denk gelen bölümlerde /e/ ünlüsü kelime ortasında üstün, kelime sonunda kendinden sonra bir ek gelmemesi durumunda he + üstün ile gösterilmiştir: يوجه yü-ce MU:40a/16, FN:88b/4, دده de-de NT:14, الله eli-ne HŞ:27b/1.

ne dèdi aḡ/laduḡuz mı/ maḡālī (MN:199a/3) (*mefâilün / mefâilün / feûlün*)

Aşağıda verilen örneklerde *fâilâün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün* vezninin açık heceye denk gelen bölümlerinde kelime ortasında ve kelime sonunda üstün kullanılmıştır:

şey şaḡınmaḡ / lıḡ ge-rek du / rur aḡulu / nesne-den (NT:120a/1)

Sonuç

1. Yapılan inceleme sonunda Eski Anadolu Türkçesinin manzum metinlerinden yola çıkarak aruz veznine bağlı ek ve kök ünlülerinin gösteriminde vezin-ımla ilişkisi ortaya çıkmıştır. Ünlülerin gösteriminin vezne uygun şekillendiği ancak özellikle 14. yüzyıl metinlerinde 15. yüzyıl metinlerine göre vezne bağlı kullanımlarda sapma olduğu tespit edilmiştir. Bu durum aruz bilgisine bağlı müellif ya da müstensihler tarafından uygulanma biçimine göre şekillenmiştir. Dönemin aruz veznini iyi bilen Ahmedî ve Şeyhî gibi müelliflerin eserlerinde kullanılan aruz veznine bağlı ünlülerin gösterimi diğer eserlere göre tutarlıdır.

2. Eski Anadolu Türkçesinin manzum metinlerinde ön seste elif + üstün, kelime içinde üstün ile gösterilmesi gereken /e/ ünlüsü kapalı hecelerde harf + harekeye ilave olarak imlada med َ, çeker üstün ُ gibi özel işaretlerle gösterilmiştir. Manzum metinlerin incelenmesi sonucunda vezin-ımla ilişkisinde en dikkat çekici gösterimler /e/ ünlüsünde görülmektedir. Harekeli metinlerde genel imla kuralında ön seste elif + üstün, kelime içinde üstün ve kelime sonunda he + üstün ile gösterilen /e/ ünlüsü kapalı heceye denk geldiği durumlarda medli elif, medli elif + üstün ile gösterilmiştir. Açık heceye denk gelmesi durumunda ise ön seste ve kelime içindeki durumları korumuştur, ancak kelime sonunda ise yalnızca üstün ile gösterilmiştir. Bu

gösterimler metin içinde tutarlı olmakla birlikte az da olsa uyum dışında örnekler bulunmaktadır.

3. Manzum metinlerin incelemesi sonucunda /a/ ünlüsünün gösterimi /e/ ünlüsü kadar çeşitliliğe sahip olduğu görülmektedir. Genel imla düzeninde ön seste medli elif, medli elif + üstün, elif + çeker üstün ve elif+ üstün kullanılmıştır. Vezin gereği kapalı heceye denk gelen bölümlerde ise medli ve çeker üstünlü gösterimler devam etmektedir. Ön seste açık heceye denk gelmesi durumunda elif + üstün ile gösterilmiştir. Bunun yanında kelime içinde kapalı heceye denk gelen bölümlerde medli elif, medli elif + çeker üstün gösterimleri görülmektedir. Açık heceye gelmesi durumunda kelime içi üstün ve kelime sonunda üstün, he+üstün kullanılmıştır. Bu gösterimler tutarlı olmakla birlikte az da olsa uyum dışında kalan örnekler bulunmaktadır.

4. Manzum metinlerde ahenk unsuru olarak kullanılan aruz vezninin Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde Türkçe kelimelere uyarlanması sırasında müellif ve müstensihler kök ve ek ünlülerinin gösterimlerinde ünlü düşmesi ve ünlü türemesi gibi ses olayları yoluyla vezin tasarrufu adı altında genel imla kurallarından çıkan bazı müdahalelerde bulunmuştur. Bu müdahaleler Eski Anadolu Türkçesinin imlasını çeşitlendirerek dönemin manzum metinlerine özgü imla oluşturmuştur.

Taranan Eserler

CM: *Hızır bin Yakub, Cevâhirü'l-Me'ânî:* Bibliotheque National, Manuscrits, Turc 499, Supplement turc 1 a 1419.

FN: *Halîlî, Firkat-nâme:* Berlin Devlet Kütüphanesi, Diez A oct. 141.

HŞ: *Şeyhî, Hüsrev ü Şirin:* Berlin Devlet Kütüphanesi, Ms. or. oct. 960.

KD: *Kadı Burhaneddin, Kadı Burhaneddin Divanı:* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KK: *Ebû Tâhir Mûsâ et-Tarsusî, Kısâ-i Kahraman-ı Kâtil:* Bibliotheque Nationale, Manuscrits, Turc 344, Regius 1449.

MA: *Ahmed, Mesnevî-i Ahmed:* Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 3424.

MN: *Yazıcıoğlu Mehmed, Muhammed-nâme:* Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz B 602.

MU: *Bedri Dilşâd, Murad-nâme:* Millî Kütüphane-Ankara, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu. 06 Mil Yz FB 470.

NT: *Muhyiddin Mehî, Nazmü't-Teshîl:* Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 06 HK 60.

TE: *Ahmedî, Tervîhü'l-Ervâh:* Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları, Revan Köşkü Nu: 681.

Kaynakça

- Akalın, M. (1994). Ahmedî'nin dili. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1989. 37, 9-153.
- Banarlı, N, S. (1983). *Resimli Türk edebiyatı tarihi I*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Çeltik, H. (2008). Ahmed-i Rıdvan Divanı'na göre eski harfli metinlerde vezin-ımlâ ilişkisi. *Turkish Studies*, 3/6, 159-172.
- Dilçin, C. (2016). Mes'ud bin Ahmed, *Süheyl ü Nev-Bahâr*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Erdem, M, D. (2008). Birincil ünlü uzunlukları ve imâle. *Turkish Studies*. 3/6, 251-276.
- Ergin, M. (2012). Kadı Burhaneddin Divanı üzerinde bir gramer denemesi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. 4/3, 287-327.
- Kadı Burhaneddin Ahmed (2020). *Kadı Burhaneddin Dîvân* (tıpkıbasım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaplan, H. (2011). Bazı Türkçe kelimelerde mede dair düşünceler. *Turkish Studies*. 6/4, 633-347.
- Kara, M. (2007). Eski Anadolu Türkçesinde aslî ve dolaylı ünlü uzunluklarının kafiye yoluyla tespiti. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*. 17, 155- 178.
- Kâşgarlı Mahmud (2017). *Dîvânü Lugâtî't-Türk (İnceleme-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). Eski Anadolu Türkçesinde Aslî Ünlü Uzunlukları. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 443-458.
- Köksal, M, F. (2012). Metin neşrinin ana esasları. *Türklük Bilimi Araştırmaları*. 31, 179-209.
- Köksal, M, F. (2009). Metin neşrinde vezinle ilgili problemler bazı tespit ve teklifler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 3, 63-86.
- Mordtmann, J. H. (1925). *Suheil und Nevbahâr, Romantisches Gedicht des Mes'ûd b. Ahmed*. (8. Jhdt. d. H.), Hannover.
- Özkan, M. (2013). *Türk dilinin gelişme alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Tarlan, A.N, (1935). Bir imla hususiyeti. *Türkiyat Mecmuası*. 3, 229-232.
- Taş, H. (2008). Klasik Türk şiirine Türkçe sözlüklerde med. *Türk Kültürü İnceleme Dergisi*. 19, 143-156.
- Tekin T. (1995). *Türk dillerine birincil uzun ünlüler*. Ankara: Simurg Yayınları.

Extended Abstract

The Arabic letters began to be used by the Turks in the 10th century, and attempts were made to establish an orthographic tradition in Turkish texts written with this alphabet since then. The convenience of this alphabet for Turkish language has occasionally been a topic of discussion. In verse texts written in the Arabic letters, a meter called “arud” that is based on shortness-length of syllables was used to ensure the harmony of the poem. Arud meter emerged in Arabic literature, then first transferred to Persian and then to Turkish literature and began to be used in Turkish poems. Since consecutive open syllables in Turkish words always carry short vowels, the suitability of Turkish poems for arud meter has been a debated issue. Therefore, by means of some corrections in orthography made by poets themselves, in the annotation of vowels in roots and affixes in Turkish words the meter-orthography relationship based on the arud meter is developed. These corrections played an important role in the increase of variety in the orthography of Old Anatolian Turkish. In the works written in this period, vowels, digressing from the fixed orthographic system, change frequently regarding their usage in closed or open syllables due to the meter requirement. In this study, to identify these changes, the poetic works of the period were scanned and the notations shaped by the meter-orthography relationship were examined by focusing on vowels in roots and affixes. While choosing the manuscripts, the authors original works and the diacritical duplications that were copied at a time closer to the period in which the text was originally written were selected. In addition, the detected features were substantiated by giving similar samples from the same period. The relationship between the meter and orthography is observed in all the vowels in Turkish. Regarding the limits of the present paper, this study is framed with the cases of /a/ and /e/ vowels. In this study, /a/ and /e/ vowels are further subtitled according to their orthographic notations in closed and open syllables, and the relationship between these orthographic notations and the meter is aimed to be explained through examples.

According to the findings, in the parts corresponding to closed syllables in poems, closed syllables are created by making special markings with the letter + diacritic notation, maddah above (◌َ) (med), superscripted fatha (◌ِ), subscripted esre (◌ِ). In addition, it is observed that the words known to have primary long vowels (أَجَّ aç (ol-) MU:67a/17, أَيْنَ a-dın MU:58b/13, أَشَى a-şı NT:10a/5, أَغُولُ a-gülü NT:120a/12) are consciously chosen to form closed syllables. When open syllables are required due to the meter features, the diacritic syllable (◌َ, ◌ِ, ◌ُ) system is employed. It is seen in the spelling varieties caused by the arud meter that the vowel /e/ frequently deviates from the fixed orthography. In the general orthographic pattern, it is shown

with alif + fatha in the front sound, on the other hand, in the closed syllables it is written with alif with maddah above and alif with maddah above + fatha (أَلُم e-lüm MU:223b/1, آتِي e-ti HŞ:81b/2). The vowel /e/ shown with fatha within a word is notated with alif with maddah above or alif + fatha (بَانُمِيْلَه be-nüm+ile MA:27a/1, كَاچِي ge-çi TE:48b/8) when it is used in the closed syllables, and with alif +fatha (يُجَا yü-ce MN:36b/1) and rarely with he+fatha when it appears at the end of the word.. When it appears in open syllables, fatha and he+fatha usages are common. In the general orthographic system, the vowel /a/ is shown with alif + fatha or alif with maddah above, maddah above + fatha alef in the word initial position. When there is a closed syllable in the word initial position it continues to be notated with alif with maddah above, maddah + alif with fatha. To show the closed syllable within the word, alif with maddah above, alif with maddah above + fatha, alif + superscripted fatha (أَنْدَا an-da TE:334b/1, سُرَالَر s-re-ler MN:198b/4, وَارِيْسَه va-rısa TE:334a/5) are used. In the parts corresponding to the open syllable, alif + fatha (أَدِي a-dı MU:59a/12) is used in word initial position and fatha or he+fatha (أَنْدَا an-da MN:13a/13, صُلَا şo-la MN:119a/11) are used in mid-word and word final position. According to the findings, it is concluded that the arud meter, by means of the vowels, directly affects the orthography of the texts written in this period. When evaluating the orthography of Old Anatolian Turkish, it should be kept in mind that the arud meter shapes the orthography of poetic works. In this study, the meter-orthography relationship is a phenomenon commonly observed in the examples that are excepted from the manuscript. Although scarce in number, sample cases, in which diacritics are used in closed syllables and letters + diacritic combinations are used in open syllables, are also detached.